

Василь
КРАС

Руїна

Харків
«ФОЛІО»
2020

ТАЄМНИЙ ПРИКАЗ

1

На середину сімнадцятого століття Кремль виглядав як велике місто посеред міста Москва — місто в місті, — оточене високою стіною по всьому периметру. Побудований на пагорбі, він величаво вписувався в навколишню місцевість. За могутніми стінами розташувалися десятки великих і менших будівель, царські палати, всілякі державні прикази, собори й храми.

В Кремлі працюють сотні різних людей. Тут же знаходяться і добротні будинки наближеної до царської сім'ї знаті. Вони поряд із майстернями, кузнями, конюшнями й погребями. Периметр цього міста в місті охороняється з особливою увагою.

Великі черги людей майже кожного дня тупцюють біля кремлівських стін. Ці люди прийшли шукати правду до царя-батюшки, та багато не всім удається її знайти.

Олексій Михайлович Романов*, у народі прозваний Тішайшим, повільно проходжувався відкритою галереєю Золотоверхого Теремка — самої високої частини Теремного палацу, розташованого прямо над Престольною палатою.

Цар перебував у піднесеному і гарному настрої. Ще б пак. Кілька годин тому повернувся з триденної соколиної охоти, яку так полюбляв і яка доставляла стільки радості. Після трапези чекав на керівника Таємного приказу. Хоч сам приказ і знаходився поряд з апартаментами царя, та дяка Дементія Башмакова на місці не було. За ним послали, й Олексію Михайловичу дуже не терпілося швидше зустрітися з одною найбільш наближеною і довіреною йому людиною.

З оглядової галереї Золотоверхого Теремка перед очима царя відкривався захопливий і чарівний вид на все місто.

Олексій Михайлович любив ходити відкритою галереєю. З висоти цар споглядав на Москву, і складалося у нього вра-

ження, що вище його в цій країні нікого немає. Вище тільки небо і Бог.

Золотоверхий Теремок — приміщення просторе, світле, з розставленими вздовж стін лавами. Кімната затишна і тепла, багато прикрашена. Великі вікна пропускають вдосталь світла, а слюдяні камінці в стінах створюють чудесну гру різнокольорових фарб і відтінків.

Трохи збоку від центру кімнати, ближче до вікон, стояли два м'які фотелі, оббиті парчею* і з витіюватим різьбленням на дерев'яних високих спинках. Поміж ними — невисокий столик, оздоблений дорогоцінним камінням, у вигляді шахівниці. На ньому розставлені великі фігури, вирізані умілим майстром зі слонової кістки.

Віднедавна шахи стали ще одним захопленням Олексія Михайловича, і він проводив багато часу за цією новою для Московського царства грою. Частіше за всіх складав йому компанію Дементій Мініч Башмаков — дяк Таємного приказу. Як говорив сам цар: «Поеднували корисне з приємним».

Таємний приказ Романов створив кілька років тому, як вимушену необхідність знати про всі потаємні змови і склоки, що процвітали в царстві як серед бояр, так і серед духовенства і які загрожували його владі і особистій безпеці. До керівництва приказу, окрім дяка, Олексій Михайлович наблизив «худородних*», що викликало незадоволення багатьох у Боярській думі. Цар на це не зважав і робив те, що йому здавалося потрібним і правильним.

Три дні тому, перед самим від'їздом на соколину охоту, відбулася коротка розмова з Башмаковим. Дяк сказав, що йому відомі важливі новини й хотів зробити доповідь царю, але Олексій Михайлович переніс доповідь на сьогодні. Йому було так бажано забути про всі проблеми на три дні і насолодитися полюванням...

Нарешті по кам'яній підлозі застукали підбори чобіт, і на відкритій галереї для прогулянок з'явився середнього зросту чоловік близько сорока років у сірому непримітному одязі. Його карі, розумні очі світилися відданістю і повагою. Він низько, майже до пояса, вклонився цареві.

— Пробач, твоя величносте! Тільки мені повідомили про твоє повернення — я одразу поспішив на виклик.

— Доброго дня тобі, Дементію Мінічу! Фігури на столі. Почнемо? Заодно і доведеш до нашого відому, що таке важливе хотів сказати мені третього дня.

— Як тобі буде бажано, государю.

Пройшли в кімнату і розсілися в м'яких фотелях.

Олексій Михайлович покликав прислужника, і через кілька хвилин поряд із ними з'явилася пузата пляшка з венеційського скла, в якій іскрився рожевий напій.

— Прошу скоштувати, — примружив очі Романов. — Заморський напій. Привезли з Франції.

— Твоя світлосте! Ти пропонуєш мені знову грати темними фігурами. Чому?

— Доля твоя така, — посміхнувся Олексій Михайлович. — Ти ж відповідаєш за всі потаємні і темні справи в царстві? Так, чи не так?

— Скоріше я намагаюся багато темних справ зробити світлими для твоїх царських очей!

— Тоді говори! Що ти мені хотів повідомити третього дня?

Романов ніжною, пещеною рукою переставив шахову фігуру на столі.

Башмаков довго не думав і зробив хід у відповідь.

— Дві нагальні справи змусили мене потурбувати твою величність.

— Чи не якась змова знову виникла?

— Ну ще не зовсім змова, але може дійти і до такого, якщо вчасно не вжити заходів.

— Говори, Дементію Мінічу! Не тягни kota за хвіст!

— Це, твоя величносте, стосується патріарха Нікона.

— Знову патріарх. Мені всі вуха думські бояри прогули, як ті докучливі мухи. Може, заздять йому і такій його владі? Чи дійсно щось більш суттєве? Я і так давно перестав ходити на патріарші проповіді і все рідше і рідше запрошую його до нашого Теремного палацу.

— Мої довірені вивідувачі* доповідають, що патріарх втратив відчуття реальності і допускає такі розмови, про які іншим і думати заборонено.

— І що це за розмови, Дементію Мінічу?

— Твоя величносте! Він би не проти розділити з тобою владу в царстві. Одного себе вважає таким, через кого тільки й мають іти настанови Божі.

— Наша влада дана нам Господом. Здається, патріарх Нікон хоче таке під сумнів поставити? Я тебе правильно зрозумів?

— Цілком правильно, твоя величносте.

— Тоді займися цією справою докладно. Я маю знати про всі кроки патріарха і про всі його розмови, що направлені супроти царства і нашої, Богом даної влади.

— Я вже займаюся цим...

Олексій Михайлович підхопився з фотеля. Ходив широкими кроками по кімнаті, пощипуючи бороду пальцями лівої руки. Таке свідчило, що на нього раптово налетів приступ гніву.

Башмаков і сам встав. Негоже сидіти підлеглому, коли государ стоїть.

Романов заспокоївся. Повернувся до столика з розставленими шаховими фігурами. Мовив коротко:

— Сідай, Дементію Мінічу. Що там ще за невідкладна справа?

— Помер гетьман Хмельницький.

— Так... чому одразу не повідомив?

— Вважав що події навколо патріарха сьогодні тобі більше загрожують.

— І що ж відбувається в Чигирині?

— Боротьба за владу, твоя величносте. Її мав успадкувати син гетьмана Юрій, але старшина відсторонила його. Провели Раду і владу поділили між Хмельниченком і Генеральним писарем Богдана — Іваном Виговським.

— Які поради даси мені з цього приводу? Говори, не бійся.

— Твоя світлосте! Юрій молодий і дурний! Він далеко не Богдан. Я вважаю, що краще втратити з розумним, ніж знайти з дурнем.

— Говори ясніше!

— Я думаю, що на твоєму високому і державницькому рівні потрібно підтримати Виговського. Окрім того, підтримати і тих, хто їм незадоволений. Нехай поки що розбираються поміж собою. Чим більше будуть воду каламутити, тим краще для нас.

— А що з тими людьми, яких ти мені пропонував таємно поселити в Києві, Ніжині, Чернігові та, здається, Полтаві чи Конотопі?

— Олексію Михайловичу! В Києві, Ніжині та в Чернігові люди на місцях. Київський навіть встиг купити добротний будинок і свого сина влаштував до Могилянського колегіуму*. В інших містах поки що не завершили.

— Тарабарщині* навчені?

— Так, твоя світлосте.

— Тоді нехай листи пишуть нею! Нехай входять в найвищі кола суспільства і духовенства при можливості. Всі відомості — тільки в Таємний приказ! В інших приказах не мають відати про такі справи!

— Яке головне завдання ставити їм сьогодні?

— Не допустити за всяку ціну замирення з ляхами! Ніяких угод і домовленостей за нашою спиною! Зривати всі спроби та всяк заважати такому. Підготуй ще з десяток людей із подібною місією і запропонуй мені їх і ті міста, в яких мають поселитися.

Романов відпив рожевого напою зі срібного кубка. Трохи скривився і зробив черговий хід на шаховій дошці.

— Ох і нікчемне це їхнє вино! Як тільки вони його п'ють? А мені так розхвалювали. До речі, хто там у нас у Києві?

— Племінник княгині Пушкіної — дружини Олексія Микитовича Трубецького*. Перевірена, навчена і віддана людина.

— А як сприйняв необхідність переїхати в нові землі?

— Не дуже то й хотів. Але сказав, що послужити на благо Отчизни радий. Розумний, обережний, а головне — відданий. Він один із кращих серед усіх, кого ми направили, хоч ще й досить молодий.

— Що ж... Я задоволений твоєю роботою в Таємному приказі.

— Завжди радий служити государю і державі! — підхопився з фотеля Башмаков.

Але цар уже не чув його. Якись думки пронеслися в його голові, і на прощання він лише помахав рукою, даючи зрозуміти, що і розмову, і гру в шахи на сьогодні закінчено.

2

Біля Кудрявця* на повалених деревах посеред мальовничої галявини сиділо троє.

Безкрайне голубе небо висіло у них над головами. Ні тобі одної, бодай маленької, хмаринки. Десь поряд ледь-ледь дзюрчав невеликий струмочок. В кущах поблизу густою стіною попіднімала голови яскраво-зелена кропива.

Галявина була маленькою і, мабуть, правила багатьом, у першу чергу молодим людям, місцем, де можна сховатися від стороннього ока і поринути в розмови про майбутнє. Поєднати свою фантазію і малювати один перед одним захопливі картини бажаного життя.

З густих заростів і чагарників доносився пташиний щебет, серед якого особливо вирізнявся нахабний голос зозулі, що взялася в черговий раз відлічувати роки якомусь цікавому чоловіку.

Поміж молодих людей, що сиділи колом, потріскували сухі гілки в невеликому багатті. Його розпалили давно і тепер на коротких вербових шпичаках підсмажували ароматні шматки сала з товстими прожилками рожевого м'яса.

Серед трьох особливо виділявся трохи старший за віком підліток, на вигляд років шістнадцяти. Високий, кремезний, з правильними рисами обличчя. Світла, майже біла сорочка з тонкого полотна, мережена вишивкою і коричневого кольору шаровари довершували портрет юнака. Темно-карі очі світилися задьористістю і ледь помітними смішинками. По всьому помічалось, що він є лідером серед друзів, які зібралися біля Кудрявцевої гори.

Наймолодшим у цій гамірливій компанії був високого зросту хлопець. Стрункий, ще з дитячою, але дуже гарною

фігурою. Чорні, як смола, густі патли на голові трохи в'юнилися. Великі голубі очі одразу привертали увагу тих, хто дивився на нього. Добротний одяг свідчив, що він належить до вищих кіл тогочасного суспільства.

Третій був трохи нижчий за попереднього, з розумними сірими очима. Помічалось, що він давно визнав лідерство першого і з повагою, наскільки це можливо в такому віці, ставився до другого. Його одяг різнився від одягу друзів. Тонка блаватна* сорочка і шаровари з угорського сукна. На ногах дорогі сап'янці*, фарбовані в темно-синій колір під пару шароварам.

Найстаршого і лідера компанії звали Семеном на прізвище Гурко. Він народився в Борзні і там же сьогодні жили його батьки.

Семен другий рік навчався в Могілянському колегіумі. Наприкінці літа минулого року познайомився з Петром Перепечаєм. Хлопці потоваришували. Воно і не дивно. Петро був сином Оксани і Арсена Перепечаїв, близьких родичів борзнянського сотника Петра Забіли.

Згодом до них долучився і третій штудей*. Звали його Іваном, і був він сином київського вельможі Пушкіна Євстафія Павловича, який в минулому році через хворобу переїхав із Москви і купив розкішний будинок у Києві на Подолі. Сина віддав у навчання до Могілянського колегіуму, а сам займався крамарством.

Весна 1658 року рано прийшла в Київ. Уже серед квітня природа буяла зеленню. Стояла тепла весняна погода.

Семен Гурко і Петро Перепечай майже рік не були в рідній Борзні. Нарешті випала нагода і дидаסקали* з професорами дозволили кілька тижнів побути в рідних місцях. Петро запросив Івана поїхати з ними до Борзни. Іван спочатку не погодився, але потім його батько Євстафій Павлович дозволив. І навіть більше. Вирішив сам супроводжувати хлопців до міста зі своїми наймитами. Дорога хоч і недалека, але дітей не варто залишати без нагляду дорослих.

Саме сьогодні штудей і зібралися біля Кудрявця, щоб побути на самоті, підсмажити сало на багатті й обговорити майбутню поїздку.

Зміст

<i>Розділ 1. Таємний приказ</i>	4
<i>Розділ 2. Викуп</i>	34
<i>Розділ 3. Блискуча Порта</i>	87
<i>Розділ 4. Стара Планина</i>	133
<i>Розділ 5. Хатня війна</i>	170
<i>Розділ 6. Пірати Караденгіза</i>	255
<i>Розділ 7. Башчавуш Рафід</i>	290
<i>Розділ 8. Смерть Пушкаря</i>	337
<i>Розділ 9. Зміїний острів</i>	397
<i>Розділ 10. Гадяцький трактат</i>	425
<i>Розділ 11. Краків</i>	477
<i>Розділ 12. Весілля</i>	564
Пояснення застарілих і маловживаних слів, власних назв і імен	588